

Magyar-román kiadatási tárgyalások és eljárások háborús bűnösök ügyeiben a II. világháború után

Hungarian-Romanian Extradition Negotiations and Proceedings in Cases Involving War Criminals after World War II

This study examines the operation of the Cluj People's Tribunal in the years following the Second World War, with particular emphasis on the legal and political context of the extradition agreements concluded between Romania and Hungary. The analysis situates the tribunal's judicial practices within the broader international and regional efforts to prosecute war criminals, highlighting how diplomatic cooperation between the two states – along with its inherent limitations – shaped the outcomes of individual proceedings. The study addresses the jurisdictional disputes arising from the implementation of the extradition agreements, the challenges related to the transfer and evaluation of evidence, and the ways in which these processes reflected the ethnopolitical tensions present within Romanian justice system. Through a comparative examination of sources, the study argues that the functioning of the Cluj People's Tribunal was defined by the dual aims of post-war transitional justice: the pursuit of accountability and the reinforcement of political legitimacy. This duality significantly influenced Romanian – Hungarian extradition practices and played a key role in shaping the region's post-war legal and memory politics.

Keywords: *People's Tribunal, war crimes, diplomacy, extradition, jurisdiction and sovereignty, minority policy*

1. A kolozsvári népbíróság megszervezése és ítéletei

A II. világháborút követően minden eddigénél hangsúlyosabban felmerült a háborús bűnösök elítélésének szándéka. A háború alatti társadalmi és politikai vezető réteget nem csak elméletben tekintették felelősnek a világgégés alatt elkövetett bűncselekményekért, hanem a gyakorlatban is megkísérelték felelősségre vonásukat. A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék és később más, háborús bűncselekményekkel foglalkozó törvényszékek úttörő munkát végeztek a jogi keretek megteremtésében.¹ Számos elméleti és jogi problémával kellett szembenézniük a háborús bűnösök felelősségre vonásakor. Az egyik klasszikus példa a visszaható hatály tilalma (*nullum crimen sine lege*). Számos cselekmény – bár nyilvánvalóan erkölcstelen és embertelen volt – a hatá-

* ORCID ID: 0009-0001-1404-6996.

1 Lásd bővebben, illetve a vonatkozó szakirodalom tekintetében: HERGER, A Keyle-fíú esete az igazságsággal – Hans Kelsen a kollektív és az egyéni felelősségről 226–256.; NIKLAI, A népbíróságok és a népi ügyészségek magyarországi felállításának nemzetközi jogi alapjai 94–109.

lyos törvények szerint nem volt egyértelműen büntethető. A Törvényszék ezért olyan fogalmakat honosított meg, mint az „emberiség elleni bűncselekmény” fogalma, mely ekkor vált explicit jogi fogalommá.² Érdemes lenne átfogóan megnézni, hogy a romániai népbíróági ítélkezés során mennyire tekintettek követendő példaként a Nürnbergben lefektetett jogelvekre. A kutatás jelenlegi állása szerint nem találtam arra vonatkozó információt, hogy a népbíróági ítélkezést az ott lefektetett jogi elvek alapján szervezték volna meg, ugyanakkor ezekkel a problémákkal a romániai ítélkezés során is szembesültek.

A szovjet megszállás alá került kelet-közép-európai országokban a háborús bűnösök elítélése rendszerint egy különleges bírósági intézményrendszeren, az ún. népbíróóságokon keresztül valósult meg. Bár ezeknek az ítélkezési fórumoknak működésében, az adott országok eltérő politikai és társadalmi sajátosságai következtében jelentős különbségek is voltak, közös volt bennük, hogy politikai alapon ítélkeztek. Bár az ügyészek és bírák rendszerint gyakorló jogászok voltak, a tulajdonképpeni ítéleteket a leginkább laikusokból álló, politikai alapon kinevezett bírósági tanácsok hozták meg.³ Az ítélkezésnek ugyanakkor úgy belpolitikai, mint külpolitikai célzata is volt: a vesztes államokat rendszerint a fegyverszüneti szerződésekben kötelezték az ítélkezésre, a kommunista pártok pedig saját hatalmi céljaik elérésére is felhasználták azokat, politikai és társadalmi ellenfeleik ellen.

Romániában a népbíróági intézményrendszer kiépülését lehetővé tevő jogszabályok megfogalmazása egyaránt köthető kül- és belpolitikai tényezőkhöz. Az 1944. szeptember 12-én megkötött szovjet–román fegyverszüneti szerződés 12. pontja – a moszkvai négyhatalmi konferencián megfogalmazott elvek alapján – kötelezte Romániát a háborús bűntettek felelőseinek bíróság elé állítására és elítélésére.⁴ Ugyanez a kötelezettség megjelent Magyarországgal szemben is az 1945. január 20-i moszkvai fegyverszünetben, mely szerint Magyarország „kötelezi magát, hogy letartóztatja és bíróság elé állítja azokat a személyeket, akik háborús bűntettek elkövetésével vádolhatók.” Fontos kitétel volt, hogy Magyarországot kötelezték a háborús bűnökkel vádolt személyek kiadására „kérés esetén”. Ez a klauzula megjelent korábban a román fegyverszüneti szerződésben is, ugyanakkor kizárólag a Szovjetunió vonatkozásában, a gyakorlatban pedig a Szovjetunió területén elkövetett háborús bűnök felelőseit is a bukaresti népbíróóság (és később román polgári bíróságok) hatáskörébe utalták.⁵ Egy sajátos probléma, mely felmerült a kolozsvári népbíróóság tevékenysége kapcsán, hogy az általa kivizsgált „háborús bűncselekmények” jelentős részét Erdély területén követték el, mely az 1944. augusztus 23. és október 25. közötti időszakot leszámítva nem volt hadművelési terület. Ennek szimbolikus jelentősége volt, mely a vádbeszédek felépítéséből is nyilvánvalóvá válik: a második bécsi döntést és az észak-erdélyi négyéves magyar uralmat a román vezetés nem ismerte el, és ezt az időszakot törvénytelen megszállásnak tekintette.

2 CRYER – FRIMAN – ROBINSON – VILMSHURST, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure* 13.

3 Ismereteim szerint még nem készült átfogó összehasonlító elemzés a népbíróóságokról. Eddig *Petru Weber*nek volt egy kísérlete a magyarországi és romániai ítélkezés összehasonlítására. *Weber* munkája úttörő és fontos megállapításokat tett, ugyanakkor jelentős mértékben bővíthető. Lásd: WEBER, *A háborús bűnök megtorlása a második világháború utáni Romániában és Magyarországon* 134–145.

4 CIUCĂ, *Procesul mareșalului Antonescu [Antonescu marsall pere]* 22–23.

5 *Burton Y. Berry*, a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai tagja naplójában beszámol egy esetről, amikor *Lucretiu Patrascanu* román igazságügyminiszter a SZEB szovjet delegációjánál érdeklődött, hogy ellenezné-e az odesszai megszárlásért halálraítélte 29 katonatiszt halálos ítéletének kegyelemből életfogytiglanra módosítását. Nem ellenezték. Lásd: BARRY, *Romanian Diaries* 147.

A romániai népbíraskodás alapjául szolgáló 312-es törvény 1945. április 25-én jelent meg a Hivatalos Közlönyben (*Monitorul Oficial*).⁶ Ez a törvény 15 pontban foglalta össze a népbíróságok által szankcionálható háborús bűncselekményeket. A paragrafusok többsége emberek megkínzásához és törvénytelen kivégzéséhez, a polgári lakossággal, munkaszolgálatosokkal vagy hadifoglyokkal való kíméletlen bánásmódhoz, valamint gettók és lágerek – rasszista indítékból való – megszervezésében játszott bűnrészességhez kötődött. Bár a törvény nem nevesítette az egyes bűncselekmények sértettjeit, nyilvánvaló, hogy ez utóbbi kategória elsősorban a romániai és észak-erdélyi zsidó lakosság háború alatti üldözésében és megsemmisítésében való részvételt szankcionálta. Halálbüntetéssel is sújtható háborús bűnösnek minősültek azok a személyek, akik megsértették a nemzetközi hadijogot, embertelen bánásmódot alkalmaztak a hadifoglyok ellen, részt vettek emberek megkínzásában és törvénytelen kivégzésében, továbbá akik elhagyták az ország területét, hogy a „*fasizmus vagy hitlerizmus szolgálatába álljanak*”. Háromtól húsz évig terjedő börtönbüntetéssel, öttől huszonöt évig terjedő kényszermunkával vagy akár életfogytiglani börtön- vagy kényszermunka büntetéssel voltak sújthatók azok a személyek, akik agitáltak a hitlerizmus mellett, részt vettek a zsidóságot sújtó intézkedések bevezetésében és a gettók felállításában, vagy aktív szerepet vállaltak Románia gazdaságának a náci németek számára történő kiszolgáltatásában. Az elsődleges ítéletek mellett minden esetben kimondták a teljes vagyonelkobzást (*confiscarea averii*) – mely az észak-erdélyi elítéltek közvetlen családtagjainak 1940. szeptember 1. után szerzett vagyonát is érintette – és az állampolgársági jogok meghatározott időre szóló elvételét (*degradare civică*).⁷

Erre a törvényre hivatkozva állították fel az intézményt Bukarest székhellyel, de a törvény értelmében az igazságügyi miniszter állíthatott fel népbírósági tanácsokat más ítéltáblai székhelyeken is.⁸ *Lucrețiu Pătrășcanu* igazságügyi miniszter azonban kizárólag egy kolozsvári kihelyezett tanács felállításához járult hozzá, melynek alárendelte a marosvásárhelyi, nagyváradi, brassói, nagyszebeni és temesvári ítéltáblákat is, így hatásköre Erdély teljes területére kiterjedt. Az igazságügyi miniszter rendeletének értelmében 1945. július 20-án vette kezdetét a kolozsvári népbíróság intézményi struktúrájának kiépítése. A kolozsvári népbírósági ítélezést illetően fontos kiemelni, hogy nem volt önálló intézmény, pusztán a bukaresti népbíróság kihelyezett tagozata. A romániai népbírósági ítélezés centralizáltságát mutatja, hogy a kolozsvári ítélezést egy Bukarestből kihelyezett főközvádló felügyelte, előbb *Avram Bunaciu*, majd *Petre Grozdea* személyében.

A bíróság előtt a vádat a közvádlók⁹ képviselték, ők irányították a nyomozati munkát is a helyi rendőri szervek közreműködésével. A közvádlók szintén az igazságügyminiszter személyes kinevezése révén töltötték be tisztségüket. A népbírósági rendelet visszássága, hogy a nyomozati munkában és az ítélezésben betöltött kiemelten fontos szerepük ellenére nem volt kötelező jogi végzettséggel rendelkezniük.¹⁰ Ennek ellenére a kolozsvári népbíróság felállításával megbízott *Avram Bunaciu* igazságügyi államtitkár a népbírósági tanács közvádló testületét jórészt szakképzett, korábban is

6 *Monitorul Oficial* 94/1945. 312. sz. törvény.

7 *Monitorul Oficial* 94/1945. 312. sz. törvény.

8 Kovács, Csoportos perek a kolozsvári népbíróság előtt 11–14.

9 A közvádló kifejezés a román *acuzator public* tükörfordítása. Feladatköre megegyezett a magyarországi népbírósággal, mivel azonban a korabeli romániai magyar köznyelvben a közvádló fogalom általánosan meghonosodott, itt is így használom.

10 A legkirívóbb példa *Dumitru Săracu* esete, aki egy bukaresti étterem pincéréként vált a bukaresti népbíróság és az *Antonescu*-per egyik közvádlójává. Korabeli visszaemlékezések szerint kollégái időnként azzal „ugratták”, hogy a tárgyalási szünetekben hűsítő italokat rendeltek tőle.

praktizáló jogászokból állította össze, akik azonban nem voltak pártfüggetlenek, és a kommunista párthoz kötődtek. A népbírósági ítélkezést nyomozati munka előzte meg, melyet személyesen *Auram Bunaciu* koordinált. Ez az 1945 júniusa és szeptembere közötti időszak a helyszíni szemléket, a népbírósághoz beérkező feljelentések feldolgozását és az ügyek kivizsgálását foglalta magában. A közvádlok a helyszíni szemléket előbb Erdély középső zónáiban – kiemelten Kolozsvár környékén és a Szilágyságban – kezdték meg, majd a bihari és szatmári területeken folytatták, és a Székelyföldön fejezték be. Az egyes ügyek elbírálásánál a közvádlo tág mozgástérrel rendelkezett, amennyiben utasíthatta a rendőrséget a vádlottak internálására vagy akár eltilthatta őket foglalkozásuktól.¹¹

A romániai népbírósági rendszer – mint a régió többi népbírósága is – laikus, politikai alapon szerveződő bíraskodásra épült. Ez a helyi gyakorlatban azt jelentette, hogy a népbírósági ítélkezést két, az igazságügyminiszter által kinevezett szakképzett bíró irányította (egyikük volt a bíróság elnöke, míg az ő helyettese volt a népi ülnök, az *asesor popular*), a népbírósági tanács további hét tagja pedig az Országos Demokrata Arcvonalhoz¹² csatlakozott politikai csoportosulások által delegált laikus tagok közül került ki. Ez a gyakorlat biztosította a Román Kommunista Párt és szatellitpártjainak teljeskörű befolyását a bírósági ítélkezésre, és visszaélésekre teremtett lehetőséget a politikai ellenfelek, a Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt ellen, melyeket teljességgel kizártak ebből a folyamatból. A népbírósági tanács összeállításánál Kolozsváron is a helyi baloldali pártok dominanciája érvényesült. Az igazságügyi miniszter rendeletére a népbíróság tanácselnökévé *dr. Nicolae Mateit*, a kolozsvári törvényszék elnökét nevezték ki, az ő helyettese (népi ülnök) *Alexandru Hărăguș*, a kolozsvári munkabíróság bírója volt. A hét, politikai alapon kinevezett bíró *Belovay István* a Román Kommunista Párt, *Szatmári Sándor* a Szociáldemokrata Párt, *Bojan Pavel* és *Meseșan Augustin* az Ekésfront, *Dan Gheorghe* a Munkásszövetség, *Albu Vasile* a Nemzeti Liberális Párt *Gheorghe Tătărescu* vezette disszidens frakciója és *Ioan Nicu* a Nemzeti Néppárt részéről volt. 1946. április 29-től *Szatmári Sándort* *Gligorin Alexandruval*, míg *Albu Vasilet* *Victor Taflan*nal helyettesítették.¹³

A tulajdonképpeni ítélkezés 1946. március 9. és június 28. között zajlott, a népbírósági tanács ez idő alatt kilenc ún. csoportos pert tárgyalt le. Az ítélkezés elsődleges célja a *Horthy*-rendszer elmarasztalása volt, míg a háború alatti Antonescu-éra nemzetiségpolitikáját már-már pozitív színben tüntették fel. Ezt az is alátámasztja, hogy a bíróság elé egyáltalán nem kerültek Dél-Erdélyben elkövetett zsidó- vagy magyarellenes ügyek, ezek felett esetenként a román hadbíróóságok ítélkeztek.¹⁴ Az egyes perek „tematikái” is az észak-erdélyi magyar uralom négy évig követték végig – időnként dél-erdélyi kitekintésekkel – a magyar adminisztráció észak-erdélyi jelenlétét folyamatos népirtásként értelmezve a helyi zsidó és román lakosság ellen. Az első csoport per az „*észak-erdélyi románellenes tömeggyilkosságok*” címszót viselte, a felvonultatott vádlottakat felelősnek tekintették az 1940 szeptemberében, a magyar bevonulás során és azt követően végre-

11 Anr-Ancj, Fondul Tribunalul Poporului, Dos. 6/1945. *Grigore Râpeanu* közvádloi kabinetjének 1945-re vonatkozó iratai.

12 Románul *Frontul Democrației Populare*, baloldali pártszövetség, melyet Észak-Erdélyben már a kezdetektől a Román Kommunista Párt és szatellitpártjai domináltak.

13 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-128-46-1065/1946.

14 Így például a brassói hadbíróóság elé kerültek az ún. *Maniu* gárda parancsnokai, akik 1944 őszén a visszafoglalt Dél-Erdélyben magyar civileket gyilkoltak meg. A gárda parancsnokát életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, a többiek néhány éves börtönbüntetést kaptak.

hajtott gyilkosságokért.¹⁵ A második csoport pere¹⁶ a „*munkaszolgálatos századok parancsnokainak és keretlegényeinek*” ügyét tárgyalta. A harmadik csoportos per az 1940 őszi Észak-Erdélyben bevezetett katonai közigazgatáshoz kapcsolódott, a „*katonai közigazgatás parancsnokainak és tanácsadóinak*” perét tárgyalta. A negyedik per a „*Siguranța*”¹⁷ és magyar kémelhárítók bűnpere” címszót viselte, azon rendőrök és csendőrök (kisebbségi ügyészek és bírók) ügyét tárgyalta, akik a háború alatt részt vettek az illegális kommunista mozgalom elleni nyomozásokban és az őrizetesekek bántalmazásában, mely esetenként halálhoz is vezetett.¹⁸ Kiemelendő, hogy ebben a perben volt legnagyobb a dél-erdélyi, román nemzetiségű vádlottak aránya, az összes elítélt 35 százalékát tette ki. Az ötödik csoport pere a „*fasiszta újságírók pere*” volt, az egyetlen per, mely vádlottjainak többsége nem magyar, hanem erdélyi szász volt. A hatodik per az „*észak-erdélyi közigazgatás*” ügyét tárgyalta, itt emeltek a vádat a polgári közigazgatás egyes tisztviselői ellen: volt fő- és alispánok és polgármesterek ellen, akik – a vád szerint – szerepet játszottak a Kamenyec-Podolszkijnál legyilkolt zsidó személyek kiutasításában,¹⁹ egyéb törvénytelen kiutasításokban, illetve vádat emeltek több országgyűlési képviselő ellen is amiért szerepet játszottak „*fasiszta szellemiségű*” törvények meghozatalában. A hetedik per a „*lágerek és munkatáborok kintói*” címszót viselte, a felmerült bűncselekmények túlnyomó része a hadifoglyokkal és munkaszolgálatosokkal való kegyetlen bánásmóddhoz kapcsolódott, két vádlott esetében német koncentrációs táborokban elkövetett bűncselekmények merültek fel. A nyolcadik csoport pere, az ún. észak-erdélyi gettóper volt a legnagyobb szabású a kolozsvári eljárások közül, melyben az észak-erdélyi zsidóság gettósításában és deportálásában szerepet játszó hivatalnokokat, csendőr-, rendőr- és katonatiszteket, polgári lakosokat ítélték el. A kilencedik pernek nem volt egységes tematikája, a vádlottak jelentős része az 1944 szeptember-októberi frontátvonulás során elkövetett atrocitásokban való részvételért került bíróság elé, ezen kívül felmerültek „gazdasági” bűncselekmények (tevékeny részvétel a Nemzeti Munkaközpontokban és a Baross Szövetségben), dél- és észak-erdélyi német szervezetekben való részvétel,²⁰ illetve azok a személyek, akik kimaradtak a korábbi perekből (munkaszolgálatosokkal és hadifoglyokkal való kegyetlen bánásmód, gettósításban való részvétel, a katonai közigazgatás időtartama alatt elkövetett bűncselekmények. A népbíróság utolsó ítéletét 1946. június 28-án hozta meg. Ezzel azonban nem zárult le a háborús bűnösök feletti ítélezés Romániában, a még folyamatban lévő ügyeket a polgári bíróságok vették át. Az 1945/312-es törvény 1946 végén hatályát veszítette. Bár felmerült meghosszabbításának lehetősége, *Pătrășcanu* igazságügyi miniszter ennek szükségessége ellen foglalt állást, mert – megfogalmazása szerint – a legfontosabb háborús bűnösök ügyeit már letárgyalták. A volt miniszter 1954-es vallomása szerint 1948 februárjáig

-
- 15 Ezek közül is kiemelkedett az ippi és ördögkúti vérengzés. Az előbbinek 157, a másodiknak 93 halálos áldozata volt, nagyjából románok, kisebbségek zsidók.
 - 16 Melyet sorban a harmadiknak terveztek, de *Rajnay Károly* vezérőrnagy kiadatásának csúszása miatt halasztani kellett a második per tárgyalását. HU-MNL-OL-XIX-j-1-k-128-46-1065/1946. *Gyárfás László* jelentése a Magyar Külügyminisztérium Sajtóosztályának.
 - 17 A romániai politikai rendőrség elnevezése 1924–1948 között.
 - 18 Kolozsváron a magyar kémelhárítók okozták *Józsa Béla*, míg Aradon a román rendőrök *Szabó Árpád* kommunista aktivisták halálát.
 - 19 1941 nyarán a magyar hatóságok összegyűjtötték és kiutasították Magyarországról a ún. rendezetlen állampolgárságú zsidókat, kiemelten Kárpátalja területéről. Az intézkedés azonban jelentős túlkapásokhoz is vezetett, egyes településekről magyar állampolgárságú zsidó személyeket is áttettek a határon. Az eddigre német megszállás alá került Galíciába deportált zsidók túlnyomó részét egy német rendőrszázalaj – ukrán segédrendőrökkel kiegészülve – legyilkolta.
 - 20 Észak-Erdélyben a *Volksbund* míg délen a Romániai Német Népközösség.

hozzávetőlegesen 1800 személyt ítélték el háborús bűnök miatt az ország teljes területén.²¹ Lényeges különbség figyelhető meg a magyarországi népbíróságok által hozott ítéletek számához képest. Itt 1949 tavaszáig 26.997 főt ítélték el és 14.727 főt mentettek fel. Eddig az időpontig 477 személyt ítélték halálra, ebből 189 ítéletet hajtottak végre.²² Romániában ezzel szemben 155 főt ítélték halálra, de jórészt távollétükben, mindössze négy vádlott ítéletét hajtották végre. A halálraítéltek közül ugyanakkor 101 személy magyar volt és jórészt magyar állampolgárok. A két ítékezés közötti „aránytalanságban” kétségtelenül szerepet játszott az 1944. augusztus 23-i román átállás. Bár mindkét állam a háború utáni béketárgyalásokkor a vesztesek oldalán foglalt helyet, Románia számára „enyhítő” körülménynek számított az átállás. Másrészt éppen ennek következtében a korábbi Antonescu-éra politikusainak és köztisztviselőinek jelentős része az új rendszerben is megtalálta számításait, belépett a Román Kommunista Pártba, a korábban Szovjetunió területén harcoló és atrocitásokban érintett katonatisztek szinte kivétel nélkül folytatták a Magyarország és Németország elleni harcot, részt véve Észak-Erdély „felszabadításában” is. Ennek következtében csak a nagyon prominens és kompromittálódott politikai és katonai vezetők kerültek bíróság elé, és kiemelten azok, akik külföldre menekültek. A magyar igazságszolgáltatásnak ezzel szemben az volt az üzenete úgy a győztes hatalmak mint a társadalom felé, hogy tisztára mossa a „bűnrészes” Magyarországot azáltal, hogy a háborús bűnösöket a lehető legszigorúbban bünteti meg.

A kilenc perben összesen 548 vádlott ügye került a bíróság elé, közülük 504 személy ellen született elmarasztaló ítélet. 106 vádlottat ítélték halálra (közülük egy személyt jelenlétében, nemzetiségi összetétel szerint 101 halálraítélt magyar, 3 fő német és 2 fő román volt), míg 169 vádlott ellen hoztak életfogytiglani kényszermunkára vagy börtönre szóló ítéletet (ebből 15 fő állt a bíróság előtt).²³

A kolozsvári népbíróság által hozott ítéletek fontos eleme, hogy a vádlottak túlnyomó többsége (445 fő) magyar nemzetiségű, sőt egy jelentős részük már a második bécsi döntést megelőzően is magyar állampolgárságú volt. A kolozsvári népbíróság által elítélt személyeket meglátásom szerint négy nagy kategóriába lehet sorolni. A legnépesebb csoportot az „ejtőernyős” adminisztráció képviselői és a magyar erőszakszervek tagjai (őket nagyjából távollétükben ítélték el, ezért váltak a későbbiekben kiemelt fontosságúvá a Magyarországgal kötött kiadatási megállapodások) teszik ki. Közük és a helyi lakosság között mintegy áthidalóként jelent meg a kollaboráns réteg, azok a helyi lakosok, akik szerepet vállaltak az új adminisztrációban. A harmadik csoportot azok a helyi lakosok tették ki, akik ugyan nem viseltek állami hivatalt a háború alatt, de az ellenük felhozott vádak szerint részt vettek a románellenes atrocitásokban vagy a zsidóság gettósításának és deportálásának kivitelezésében. A negyedik csoportot a dél-erdélyi vádlottak képezik, akik egyben a legkevésbé voltak.²⁴

Bár meglátásom szerint a kolozsvári népbíróság ítélezését végletekig leegyszerűsítő lenne „boszorkányüldözésnek” tekinteni a romániai magyarság ellen, a magyar nemzetiségű elítéltek felülreprezentáltsága jogosan váltotta ki a romániai magyar szervezetek (elsősorban a Magyar Népi Szövetség) és a magyarországi kormányzat kritikáját. Érdemes megjegyezni, hogy a magyar

21 GIUGARIU, Principiul bumerangului [A bumeráng-effektus] 60–62.

22 ZINNER – RÓNA, Szálasiék bilincsbén 72.

23 Anr-Ancj, Fondul Tribunalul Poporului, Dos. 22/1946. A bíróság vádiratai és ítéletei.

24 A részletes nemzetiségi statisztikára és társadalmi megoszlásra vonatkozóan lásd: Kovács, A kolozsvári népbíróság tevékenységének sajátosságai 345–351. és Kovács, a kolozsvári népbíróság tevékenysége a II. világháború utáni Erdélyben 191–228.

nemzetiségű vádlottak felülreprezentáltsága a teljes romániai népbíraskodás viszonylatában is jelen volt. Bukarestben összesen 229 személyt ítélték el, túlnyomórészt románokat (kisebbrészt zsidókat), ez a szám elmarad a Kolozsváron elítélt magyarokhoz képest. Mivel az ítéletek jelentős részét a vádlottak távollétében hozták, a későbbiekben a román fél többször is kiadatási kérelemmel fordult Magyarországhoz, több száz elítélt kiadatását kérve.

Jelen tanulmányomban ezeket a kiadatási eljárásokat vizsgálom, egy, még jobbára feldolgozatlan²⁵ forráscsoportot felhasználva, melyet a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őriznek és keletkeztetője a Magyar Külügyminisztérium.²⁶ Sajnos a kutatás jelenlegi állása szerint csak a magyar félnél őrzött források állnak rendelkezésemre, a román Külügy- és Igazságügyi Minisztérium vonatkozó iratanyagának begyűjtésére még nem volt lehetőségem. Jelen tanulmány így szükségszerűen egyoldalúan, a magyar fél szemszögéből a következő kérdésekre keresi a választ: mi jellemezte az 1945 utáni kiadatási tárgyalásokat a háborús bűnösök ügyében? Hogyan viszonyultak a magyar állami szervek 1945 és 1948 (a kommunista hatalomátvétel) után a kiadatási megkeresésekhez? Hány esetben került sor kiadatásra és mi lett azok sorsa, akiket nem adtak ki Romániának?

2. Kiadatási tárgyalások és eljárások háborús bűnösök ügyeiben

„A kérdést annak idején az igazságügyi pártkollégium tárgyalta és úgy döntött, hogy a kért háborús bűnösöket egyáltalán ne adjuk ki.”²⁷

A Románia és Magyarország közötti kiadatási eljárások a két ország 1945 utáni diplomácia-történetének egy sarkalatos pontját jelentik, ennek ellenére ez a kérdéskör napjainkig feldolgozatlan mindkét ország történetírása részéről. Célszerű lenne egy részletesebb tanulmányban feldolgozni nem csak a román kormány részéről Magyarország fele irányuló kiadatási kérelmek, hanem a fordított irányú eljárások sajátosságait,²⁸ valamint az ország területén, erdélyi ügyekben lefolytatott háborús bűnpereket is. Ebben a tanulmányban csak egy rövid ismertetésre vállalkozok a magyar fél kolozsvári népbírósághoz való viszonyulására és egyes kiadások elbírálására vonatkozóan.

Az 1943. október 30-i moszkvai konferencián az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, a Szovjetunió és Kína külügyminiszterei nyilatkozatukban kimondták, hogy a háború után minden egyes háborús bűnöst abban az országban kell felelősségre vonni, ahol a

-
- 25 Eddig egyedül *Keresztes Csaba*, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának munkatársa foglalkozott a kiadásokkal *Rajnay Károly* vezérőrnagy kiadatási eljárásán keresztül: *KERESZTES, Egy nemzetközi kiadás folyamata – Rajnay Károly vezérőrnagy kiadása Romániának 1945–1956.*
- 26 Az igazságügyi iratanyagban is maradtak a kiadásokhoz kapcsolódó iratok, ám ez a külügyi iratanyaghoz képest töredékes gyűjtemény.
- 27 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1948-1953-0112/1950. *Sik Endre* követ jelentése *Berei Andor* külügyi államtitkárnak.
- 28 A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában folytatott kutatásaim alatt több olyan dokumentumra is bukkantam, mely Romániában tartózkodó magyar állampolgárságú háborús bűnösök kiadására vonatkozott (ezek lelőhelye: HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1945-1947 és HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1948-1953). Érdeemes megemlíteni, hogy a magyar félhez irányuló kérelmekkel ellentétben a román fél ezeket rendszerint pozitívan bírálta el. A „nevesebb” kiadottak között volt *Bosnyák Zoltán* nyilas újságíró és *Mikulich Tibor* százados, akiket Romániából szállítottak vissza Magyarországra.

terhükre felrótt bűncselekményt elkövették.²⁹ A nemzetközi kiadatás ebben a viszonyrendszerben lényegében egy nemzetközi bünyügyi jogsegélynek tekinthető. Ez a fogalom azt takarja, hogy az államok egymásnak segítséget nyújtanak büntetőügyekben, amikor egy bűncselekmény több országot is érint vagy az elkövetők más ország területén tartózkodnak. Ez a segítségnyújtás több formában is megjelenhetett, a kiadatás mellett bizonyítékok, periratok, nyomozati anyag átadása, tanúk kihallgatása a másik állam területén, majd a jegyzőkönyv továbbítása vagy akár nyomozati cselekmény végrehajtása. Bár magyar-román viszonylatban ezek mind előfordultak, jelenleg kizárólag a kiadásokra helyezem a hangsúlyt. A bécsi döntések és a háború alatti magyar területszerzések semmissé nyilvánítását követően ez értelemszerűen a magyar háborús bűnösökre is kiterjedt. A magyar fegyverszüneti szerződés 14. pontja kifejezetten előírta, hogy Magyarország köteles kiadni mindazon háborús bűnösöket, akik az 1937. december 1-jei magyar határokon kívül követtek el bűncselekményeket. Ezen jogszabály alapján a Magyar Állam 1945 és 1946 között – máig vitatott módon – több háborús bűnösökkel vádolt személyt is kiadott például Jugoszláviának, akiket Újvidéken egy helyi bírósági tanács elítélt.³⁰

A román igazságügyminisztérium is az 1945. év folyamán több kiadási kérelemmel fordult a Magyar Államhoz. Ezek egy része az Igazságügyminisztériumhoz futott be, de több esetben a helyi rendőri szervek döntöttek az egyes személyek kiadása tárgyában, mely jogilag visszás helyzeteket és diplomáciai konfliktusokat eredményezett a két ország között. Az első hivatalos úton történő kiadásra 1945. szeptember 7-én került sor, amikor az aradi rendőrfőkapitányság megkeresése alapján az Igazságügyi Minisztérium hozzájárult *dr. Withauschek Ervin* kiadásához Románia részére. A román fél feljelentésében azt állította, hogy nevezett Nagyvárad polgármestere volt a *Sztójay*-kormány idején,³¹ így fő felelősnek tekintették a helyi gettó megszervezéséért és a deportálás lebonyolításában való közreműködésért. A magyar szervek hozzájárultak nevezett kiadásához, azonban rövidesen nyilvánvalóvá vált úgy a román fél, mint az Igazságügyi Minisztérium súlyos tévedése. *Withauschek* unokatestvérének a kihallgatását követően nyilvánvalóvá vált, hogy a vádlott soha életében nem járt Nagyváradon, és miután a román hatóságok 1940 őszén kiutasították aradi lakhelyéről, megszakítás nélkül a Közellátásügyi Minisztérium alkalmazottja volt Budapesten.³² Bár a tévedésért mindkét fél felelős volt, *Withauschek* ügye rányomta bélyegét a későbbi kiadási kérelmek elbírálására.

1945. október 12-én *Lucrețiu Pătrășcanu* romániai igazságügyi miniszter személyes levélben fordult *Ries István* miniszterhez, 11 Magyarország területére menekült potenciális háborús bűnös kiadását szorgalmazva.³³ *Ries* a kérelmek elbírálásában *Withauschek* ügyét hozta fel precedensként, kérve a kiadás jóváhagyása előtt a részletes nyomozati munkát: „*Tekintettel azonban arra, hogy Romániával a kiadási és jogsegély tárgyában érvényes nemzetközi szerződésünk nincsen, sőt, nincsenek diplomáciai kapcsolataink sem, a kiadatás egyes részletkérdései a gyakorlat útján nyertek volna megoldást, ennek a kialakuló gyakorlatnak pedig alapfeltétele a kölcsönös bizalom. Éppen ezért nagy fontosságú lett volna az, ha a román hatóságok már az első kiadási kérelmek előter-*

29 GILBERT, Nürnbergi napló 8.

30 Így került jugoszláv bíróság elé – többek között – *Szombathelyi Ferenc* vezérezredes, a Magyar Királyi Honvédség egykori vezérkari főnöke is. Lásd hozzá: GYÖRKEL, Idegen bírák előtt.

31 A nagyvárad polgármester ekkor valójában *dr. Gyapay László* volt, aki a háború végén elmenekült és sosem került bíróság elé. Érdemes megjegyezni, hogy elődje, *Soós István* a német megszállás után önként mondott le tisztségéről.

32 HU-MNL-OL-XIX-j-1-k-128-239-32438/1945. *Withauschek Ervin* kiadása Románia részére.

33 HU-MNL-OL-XIX-j-1-k-128-239-32658/1945. *Dr. Székely József* és társainak kiadása Románia részére.

jesztésénél megfelelő gondossággal jártak volna el és csak bizonyítékokkal kellően felszerelt esetekben terjesztették volna elő kérelmüket. Sajnálattal meg kell azonban állapítanom azt, hogy ez már az első esetben nem így történt.³⁴ A fegyverszüneti szerződésben megfogalmazottakkal némileg szembe menve, ő döntő fontosságúnak tartotta az állampolgárság megállapítását a kiadatásnál, és annak eldöntését, hogy a vádlottak a magyar jogszabályok alapján is bűnösnek számítanak-e. Ha valaki ellen Magyarországon is vádat emeltek a népbíróságok, akkor a kiadatási eljárást fel kellett függeszteni addig, míg az illető helyzete a magyar bíróságok előtt is rendeződik vagy elítélésük esetén a rájuk kirótt büntetést le nem töltötték.³⁵

A *Ries* által megfogalmazott pontok képezték az 1945. október 17-én megkötött román-magyar kiadatási megállapodás alapjait. A megállapodást magyar részről nyolc tisztviselő látta el kézjegyével,³⁶ míg román részről *Avram Bunaciu* igazságügyi államtitkár, a bukaresti és kolozsvári népbíróságok főközzvádlója, és *Bányai László*, a kolozsvári népbíróság közzvádlója írta alá.³⁷ Bár a megállapodásnak az aláírást követően azonnal hatályba kellett volna lépnie, a magyar állam csak 1946. január 21-én ratifikálta azt.

A megállapodás 12 pontot tartalmazott: 1. A román-magyar államközi kapcsolatokban a háborús bűnösség olyan bűncselekménynek minősül, mely együtt jár a kiadatással. 2. Az érintett személyek üldözése és kiadatása tárgyában a két ország hatóságai a minisztériumokon keresztül veszik fel a kapcsolatot. 3. A kiadatási kérelmet csak egyik igazságügyi miniszter adhatja át a másiknak, eredeti román (vagy magyar) nyelven, hivatalos fordítást is mellékelve. 4. A kiadatási kérelemmel együtt be kell nyújtani a bírósági ítéletet, a vádiratot vagy a letartóztatási végzést, amelyből kiderül a vádlott bűnössége, az állampolgárságra és a szakmára vonatkozó iratokat, valamint az elkövetett bűncselekményt pontosító dokumentumot és annak a törvénynek a másolatát, amely alapján a bírósági eljárás történik. Ha a rendelkezésre bocsátott információk nem elegendők és a bűnösség nem kellőképpen bizonyított, akkor azt a megkeresett fél kérésére pótolni kell. 5. A kiadatásra kért személyt, a megkereső ország igazságügyminisztériuma által kibocsátott kérés alapján a megkeresett fél köteles előzetes letartóztatásba helyezni. Szabadlábra helyezendő, ha két héten belül nem történik érvényes kiadatási kérvény benyújtása. 6. Ha a kikért személy ellen a megkeresett fél igazságszolgáltatása előtt is eljárás folyik más jellegű háborús bűncselekményekért, a kiadatás teljesítése elhalasztható, míg ítélet nem születik vagy a vádlott kegyelemben nem részesül a büntetés letöltése alól. 7. A kiadatási kérelem elutasításra kerülhet, ha: a bűncselekményeket a megkeresett állam 1937. december 31-i határain belül követték el vagy ha a bűncselekmény, mellyel a kikért személyt vádolják, nem minősül háborús bűnnek az adott ország igazságszolgáltatása szerint. 8. Ha az illető személy magyar (vagy román) állampolgár, az érintett ország maga dönt a kiadatási kérelem elbírálásáról. Ha a kiadatás nem történik meg, akkor a megkereső államnak közre kell működnie a peranyagok, nyomozati anyagok felhasználhatóvá

34 HU-MNL-OL-XIX-j-1-k-128-239-32438/1945. *Withauschek Ervin* kiadatása Románia részére.

35 HU-MNL-OL-XIX-j-1-k-128-239-32658/1945. *Dr. Székely József* és társainak kiadatása Románia részére.

36 *Dr. Szondy Viktor*, miniszteri osztályfőnök, a magyar kormánybizottság elnöke, valamint *dr. báró Miske Jenő* a külügyminisztérium, *dr. Balogh Pál* és *dr. Ecsedy Árpád* rendőr-alezredes a belügyminisztérium, illetve *dr. Sömjén László* kúriai bíró, *dr. Réczei László*, *dr. Ruttkay László* kúriai bíró és *dr. Trócsányi László* törvényszéki bíró az igazságügyi minisztérium képviselőjében.

37 HU-MNL-OL-XIX-j-1-k-128-239-71.113/1945. Háborús bűnösökre vonatkozó román-magyar megállapodás. *Bányai* egyben a Magyar Népi Szövetség alelnöke is volt, így részvétele az ítékezésben egyben azt is sugallta, hogy a romániai magyarságnak van befolyása a népbírásokodásra, az nem ellene irányul.

tételében. 9. Ha a kiadást több állam kéri, a megkeresett fél maga dönt.³⁸ 10. A megkeresett állam tudta nélkül csak azokért a bűncselekményekért vonható felelősségre a kiadott személy, amelyk alapján a kiadása megtörtént. 11. Az átadás helyszínét a két fél közösen dönti el. 12. A jelen jegyzőkönyv rendelkezései az aláírás napján lépnek hatályba.³⁹

1945 decemberében az *Igazság* beszámolt róla, hogy *Bányai Lászlónak* és *Avram Bunaciunak* a *Farkas Mihály* vezette küldöttséggel folytatott budapesti tárgyalásai eredményre vezettek, amennyiben rövidesen várható *Rajnay-Reiner Károly* nyugállományú vezérőrnagy, *dr. Paksy-Kiss Tibor* csendőrezredes és *dr. Péterffy Jenő* csendőrezredes kiadása Románia részére.⁴⁰ Ennek ellenére az 1946-os év folyamán csak *Rajnay* kiadása történt meg,⁴¹ *Paksy-Kiss Tibort* a budapesti népbíróság ítélte 15 év börtönre. A további kiadások elmaradásának okát illetően csak találgathatunk, de valószínű, hogy az amúgy is jelenlévő bizalmatlanság mellett a kiadási megállapodás román fél részéről történő felrúgása is hangsúlyos szerepet játszott.

A román hatóságok 1945-1946 között hat magyar állampolgárt tartóztattak le jogtalanul, kiadási kérelem nélkül. *Dr. Patzkó Elemér* volt képviselőt és *Csóka Lászlót*, Szatmárnémeti volt polgármesterét a magyar rendőri szervek tartóztatták le és adták át a román rendőri szerveknek a minisztérium értesítése nélkül,⁴² *Árvay Árpád* újságíró és *Szabó János* képviselőt Budapestről hurcolták el román katonák az ostrom után,⁴³ míg *Májay Ferenc* volt marosvásárhelyi polgármestert Románia területén vették őrizetbe, mikor 1945. március 18-án mit sem sejtve hazatért otthagytott ingóságaiért.⁴⁴ *Orgoványi József* volt rendőrtiszt letartóztatásának körülményei nem ismertek. *Csóka László* kiadását a szatmárnémeti rendőrség hivatalos jegyzékben kérte a debreceni népügyészségtől, kihangsúlyozva, hogy a nyomozás lefolytatását követően visszaszállítják Magyarországra.⁴⁵ A debreceni népügyészség ehhez hozzájárult és *Csóka Lászlót* átszállították Romániába, ahonnan azonban soha többé nem tért haza, a kolozsvári népbíróság ítélte el.⁴⁶ Egy 1947-es külügyi jelentés szerint: „*Nevezett azóta Aiudon (Nagyenyeden), mint 7893 számú politikai fogoly tölti a Romániában rászabott büntetését. Az ottani élelmezési viszonyok katasztrófálisan rosszak. Már teljesen legyengült. Nincsen jártányi ereje sem. Már csak támologni tud. A havi 3 kg-os*

38 Ilyenre is volt példa, *Bayor Ferencet*, aki 1940 után Szatmárnémeti városparancsnoka volt, később pedig Újvidék városparancsnoka lett, Románia és Jugoszlávia is kikérte, mint háborús bűnöst. *Bayor* kiadása végül Jugoszlávia javára történt, ahol az újvidéki vérengzésben játszott szerepéért halálra ítélték és kivégezték. Romániában, távollétében „csak” 20 év börtönre ítélték.

39 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1945-1947-71.113/1945. Háborús bűnösökre vonatkozó román-magyar megállapodás.

40 *Péterffy* az újság tudósítása szerint – kiadását megakadályozandó – öngyilkosságot követett el a Katpol vizsgálati fogságában (*Igazság*, 1945. december 23.). Más források szerint vallatás közben agyonverték. Lásd: SZAKÁLY, *Akiket a Magyar Királyi Csendőrség 1919 és 1945 közötti felső vezetői közül elítéltek*.

41 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-211/1946-1960-1065/1946 *Gyárfás László* jelentése a Magyar Külügyminisztérium Sajtóosztályának.

42 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1945-1947-106270/1947. *dr. Patzkó Elemér* volt képviselő kiadása és *Uo., 101410/1947 dr. Csóka László* kiadása.

43 Az ő ügyükre vonatkozóan nem találtam iratokat, úgy tűnik, hogy a magyar szervek hivatalosan nem jártak közbe értük. *Árvay* kapcsán viszont tudjuk, hogy pere alatt *Tildy Zoltán* és *Nagy Ferenc* is levélben próbálta bizonyítani az újságíró ártatlanságát, kihangsúlyozva az ellenálláshoz fűződő kapcsolatait.

44 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1945-1947-17657/1949.

45 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1945-1947-21561/1947.

46 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1945-1947-105664/1947.

*élelmiszercsomagot már két ízben nem kapta kézhez.*⁴⁷ A Román Állam a magyar fél ismételt felszólításai ellenére sem volt hajlandó a kiadatási kérelmet utólag pótolni vagy az időközben elítélt fogvatartottakat Magyarországra szállítani, annak ellenére sem, hogy a magyar fél legalább egy esetben a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz fordult *Patzkó Elemér* ügyében.⁴⁸ Az öt letartóztatott ügye még 1949-ben is napirenden volt, ám ekkor az Igazságügyi Minisztérium és az időközben *Rajk László* irányítása alá került Külügyminisztérium közti huzavona következtében elsikkadt. Az Igazságügy szinte azonnal, még 1945-ben adatgyűjtésbe kezdett a letartóztatottak ártatlanságának bizonyítására, ez *Májay Ferenc* és *Patzkó Elemér* esetében komoly felmentő anyag összegyűjtését eredményezte.⁴⁹ Ennek megfelelően sürgették a Külügyminisztériumot a közbenjárás végett: *„A budapesti népügyészség által Májay Ferenc előéletének megállapítására folyamatba tett nyomozás során nem merült fel olyan adat, amelyből arra lehetne következtetni, hogy nevezett bármiféle népellenes bűncselekmény elkövetésével volna gyanúsítható. A fentnevezett nyugdíjazásának körülményeire nézve kihallgatott tanúk azt adták elő, hogy tudomásuk szerint dr. Májay Ferenc, mint akkori marosvásárhelyi polgármester az akkori belügyminiszter utasítására az 1944. év folyamán nyugdíjazás iránti kérelmet nyújtott be, mert az üldözöttekkel szemben hozott rendelkezések végrehajtása során a rendeleteket szabotálta és a lehetőségekhez képest enyhített az üldözöttek sorsán. Májay Ferencet kérelme folytán nyugalomba is helyezték.*⁵⁰ *Rajk László* azonban kategórikusan elutasította a közbenjárást az elítéltekért: *„Politikai szempontból teljesen helytelen, ha a magyar követség ilyen ügyekben közbenjárna a román hatóságoknál. A románok úgysem kegyelmeznek meg és az ilyen közbenjárás jellegében egyáltalán nem tükrözi vissza a mai Magyarországot. A kolozsvári népbíróság, aminek tagjai között voltak olyanok, akiknek baloldali magatartásuk folyamán alkalmuk volt megismerni az akkori polgármester magatartását, bizonyára tudják azok miért ítélték el dr. Májay Ferencet 10 évi fegyházra.*⁵¹ A kommunista hatalomátvételt követően érzékelhetően megváltozott a magyar állami szervek hozzáállása a Romániában raboskodó vélt vagy valós háborús bűnösökhöz, bár sajátos, hogy a „szocialista testvériség” ellenére sem kezdődtek tömeges kiadások 1948 után.

A népbírósi ítélezés időtartama alatt a magyar hatóságok végig kritikus szemmel tekintettek a romániai népbírósi ítélezésre, melyet – a magyar vádlottak magas számából adódóan – a magyarság elleni bosszúhadjáratnak tekintettek. A magyar diplomáciai jelentések különösen éles hangvétellel tudósítottak *Árva Árpád* elítéléséről és *Inczédy-Joksmann Ödön* volt Kolozs megyei főispán meghurcolásáról.⁵² A későbbiekben az egyes kiadások elbírálásánál az erdélyi magyarság legitim érdekképviseleti szervének tekintett Magyar Népi Szövetség véleményét kérték ki, melynek egyik alelnöke, *Bányai László*, maga is részt vett a nyomozati munkában. Az MNSZ

47 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1945-1947-105664/1947. Azt sajnos nem sikerült még kiderítenem, hogy mi lett *Csóka László* sorsa.

48 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1948-1953-106270/1947. dr. *Patzkó Elemér* volt képviselő kiadatása.

49 Szembetűnő ugyanakkor, hogy *Csóka László* esetében nagyon hamar felhagytak az anyaggyűjtéssel, ugyanis a zsidótörvények alkalmazását és a zsidóság gettósításában játszott szerepét illetően több terhelő információ állt rendelkezésre, mint amennyi felmentő.

50 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1945-1947-59382/1949. Dr. *Májay Ferenc* kegyelmi ügye.

51 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1945-1947-17657/1949. Dr. *Májay Ferenc* kegyelmi ügye. Kérdés, hogy *Rajk* kire gondolt, ugyanis sem a közvádlok, sem a bíróság tagjai között nem voltak marosvásárhelyi illetékesséű személyek. *Májay* később kiszabadult a börtönből és Magyarországra emigrált, *Patzkó Elemér* a börtönben halt meg.

52 HU-MNL-OL-XIX-J-1-a-IV-13171/pol. 1946. *Nékám Sándor* jelentése a kolozsvári népbíróság tevékenységére vonatkozóan.

maga is kritikus volt a kolozsvári ítélezéssel szemben, mint az egy 1946 márciusi jelentésből is kitűnik: „A kolozsvári ítéletábrta, mint népbíróság nagyszámban ítélt el kisembereket rendszerint olyan bűncselekményekért, melyért köztörvényi alapon csak pénzbírság lett volna kiszabható. Ezeket a testvéreinket több évi börtönbüntetéssel és vagyonekhozással büntették. Jogügyi osztályunk az összes ilyen ítéletek anyagát feldolgozza és ennek alapján kívánja a szükséges lépéseket megtenni.”⁵³

A népbírósági ítékezés lezárását követően a romániai Igazságügyi Minisztérium másodsorú is kiadási kérelemmel fordult a magyar félhez Aurel Málnășan budapesti nagykövet révén, ezúttal egy összesen 234 nevet tartalmazó listát nyújtva át.⁵⁴ Kállay Gyula külügyminiszter 1948. október 26-án átküldte a levelet az Igazságügyi Minisztériumnak. Az Igazságügyi Minisztérium az ügy feldolgozásával dr. Tallós Józsefet bízta meg. 1949. március 16-án jelezték, hogy megtették a kikértek felkutatását célzó rendelkezéseket. A román külügy állandó sürgetése miatt a magyar külügy december 21-én megsürgette az igazságügyet, mely kijelentette, hogy a kiadást vizsgálat tárgyává tette. A kiadási eljárás azonban még két év múlva is a vizsgálati fázisban volt, melynek okára végül egy Sik Endre külügyi követ és Szabó Imre igazságügyi minisztériumi főosztályvezető között 1950. január 13-án tartott értekezlet derített fényt. Eszerint a kérés késedelmes intézése felsőbb pártutasításra történt. Az igazságügyi pártkollégium tárgyalta a kérdést, és úgy döntött, hogy a kiadásokhoz egyáltalán ne járuljanak hozzá, mert a kolozsvári bíróság ítélezéséhez komoly kétségek férnek: „A kérdés elintézésének elhúzódása nem az Igazságügy-minisztériumon múlt, hanem pártutasításra történt. A kérdést annak idején az igazságügyi pártkollégium tárgyalta és úgy döntött, hogy a kért háborús bűnösöket egyáltalán ne adjuk ki. Ez volt az utasítás egészen 1949 november végéig, amikor is az Igazságügyminisztérium felvetette a kérdést az illetékes pártforumok előtt, hogy a kiadásoknak ilyen teljes mértékben való megtagadása helytelen, mire azt az utasítást kapták, hogy vizsgálják ki behatóan az összes eseteket és azokban az esetekben amikor megállapítást nyer, hogy az illetők tényleg komoly háborús bűncselekményeket követtek el, a kiadási kérelemnek tegyünk eleget. [...] A dolog érdemében Sz. I. elmondta, hogy a kérdés azért ilyen bonyolult, mert a kikértek között sokan vannak olyanok, akiket még 1945-1946-ban ítélték el olyan román bíróságok, amelyeknek az ítéletéhez kétség fér, mert számos esetben elítéltek magyar állampolgárokat csak azért, mert a felszabadulás idején Erdélyben találták őket, másokat azért, mert engedély nélkül visszatértek Magyarországra.”⁵⁵

Berei Andor külügyi államtitkár és Málnășan nagykövet tárgyalásainak eredményeként újabb megállapodás született, melynek értelmében a román állam csak azon elítéltek esetében tarthat igényt a kiadásra, melyek 1940. augusztus 30. előtt is román állampolgárok voltak, a magyar állampolgárságú háborús bűnösöket Magyarországon kell elítélni: „A kiadásokra vonatkozóan Berei államtitkár úr közölte Málnășan követtel, hogy magyar részről a kérdést megvizsgáltuk és megállapítást nyert, hogy az érvényben lévő magyar-román kiadási egyezmény szerint ilyen esetekben, amikor magyar állampolgárokról van szó, a magyar kormány a körülmények mérlegelése után szabadon határoz arról, hogy kiadja-e a kérdéses személyeket vagy saját bírósága előtt folytatja le az eljárást ellenük. Magyar részről az a vélemény, közölte Berei államtitkár a román követtel, hogy jelenleg, 5 évvel a háború befejezése után kívánatos, hogy az eljárást ne a román hanem a magyar bíróságok előtt folytassuk le.”⁵⁶ Ehhez a román igazságügyi minisztérium végül 1951. március 17-én

53 Anr-Anc], Fondul Uniunea Populară Maghiară (M.A.D.O.Sz.), Rola 377, 87. Az Mnsz Végrehajtó-bizottságának brassói ülése 1946. március 18-20-án.

54 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1948-1953-01104/1950. 234 háborús bűnös kiadása Románia részére.

55 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1948-1953-0112/1950.

56 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1948-1953-00536/1950.

hozzájárult: „A Román Népköztársaság Budapesti Követsége [...] tisztelettel közli, hogy egyetért azon állásponttal, hogy a magyar állampolgárságú háborús bűnösök, melyeknek kiadását előző jegyzékeiben kérte, ne adassanak ki a Román Népköztársaságnak, hanem felettük a magyar bíróságok mondjanak ítéletet. [...] Egyidejűleg azon tiszteletteljes kérését fejezi ki, hogy a magyar állampolgárságú háborús bűnösök ügyében hozott ítéleteket a Román Népköztársaság Követségével közölni szíveskedjen.”⁵⁷ A későbbiekben legkevesebb két esetben született ítélet magyar bíróság előtt az újabb magyar-román megállapodás alapján, de még az 1958 és 1959 között lefolytatott csendőrperekben is ítétek el korábban a kolozsvári népbíróság által is elítélt személyeket.⁵⁸

Az 1948 utáni nyomozások során 1950. december 7-ig a 234 kikértekből összesen 85 elítélt személyi adatait tudták megállapítani a magyar hatóságok: „Számos megkeresésben a Román Igazságügyminisztérium csupán az elítélt nevét és annyit közöl, hogy csendőr, rendőr vagy katona volt, továbbá, hogy hol teljesített szolgálatot a felszabadulás előtt, és utal arra, hogy a közelebbi adatok a magyar honvédelmi illetőleg belügyminisztériumban lesznek megtudhatók. Minthogy a felszabadulás előtti magyar belügyminisztériumi, illetőleg honvédelmi irattárak megsemmisültek, a nevezettek személyazonosságát és tartózkodási helyét ily módon megállapítani nem tudtuk.”⁵⁹ Közülük 7 személy kiadatása nem volt megoldható (1945 után elhunytak vagy már elítélték őket, három személyt kivégeztek), 15 személy a háború után Nyugat-Európába vagy az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. 64 személynek a nyomára akadtak, közülük 1949-ig 8 főt adtak át Romániának.⁶⁰ További – legkevesebb – 16 személyt tartóztattak le a román állam megkeresése alapján, akiket azonban később nagyjából szabadlábra helyeztek.⁶¹ 41 potenciális háborús bűnöst – jelenlegi ismereteim szerint – semmilyen retorzió nem ért.

Összességében megállapítható, hogy a magyar-román államközi kapcsolatokra jellemző bizalmatlanság és a mindkét országban hangsúlyosan jelentkező bürokrácia meggátolta, hogy 1945-öt követően a magyarországi vagy Magyarországra menekült háborús bűnösök ügyei

57 HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-128-239/1948-1953-0112/1950.

58 Kovács Zoltán András kutatásai szerint (Kovács, Csendőrsors Magyarországon 134. és 136–137.) a csendőrügyek összeállításánál az erdélyi nyomozások is terítékre kerültek. Legalább négy halálos ítéletet (Félegyházi-Meggyesi Ágoston százados, Juhász András főtörzsrőmester, Nagy Mihály törzsrőmester és Horváth Sándor főtörzsrőmester) mondtak ki olyan személyek ellen, akiknek neve erdélyi ügyek kapcsán is felmerült.

59 Ennek kapcsán kitérnek rá, hogy a román fél több esetben hiányos adatokat küldött a magyar szervekhez (pl. „Vécsey főhadnagy” bármilyen személyes adat nélkül). Ellenben az is megesett, hogy a már magyar bíróság előtt álló személyek esetében nem működtek együtt adatszolgáltatással. Így Ajtay Gábor volt alispán nyíregyházi népbíróság előtt folytatott ügye még 1948-ban is tartott, mert a bíróság nem kapott terhelő bizonyítékokat Romániából a vádlott bűnösségére vonatkozóan. Érdemes ugyanakkor megemlíteni, hogy a kikértek között volt olyan személy is – Mázló Ferenc – akit Magyarországon 1946-ban halálra ítétek és kivégeztek (ugyanazokért a bűnökért, amelyekért Kolozsváron is halálra ítélték távollétében), a hatóságok azonban mégsem tudták hollétét megállapítani. Ugyanígy a „nem felkutatható” személyek között szerepelt Paksy-Kiss Tibor csendőrezredes, aki ekkor jogerős büntetését töltötte Márianosztrán.

60 Bárdos János zászlós, Bencze Sándor, Gerendeli Pál, Pálinkás József és Veress Antal csendőrtisztek, Zalán Endre bíró, Csesith Zoltán tartalékos hadnagy és Varga Lajos földműves. Valószínűleg nem mellékes, hogy a nyolc személyből ötöt az illegális kommunista mozgalom tagjai ellen elkövetett bűncselekményekkel vádoltak.

61 Egyedül Berentés László volt magyar királyi századost ítélték el öt év börtönre, erre hivatkozva egyben a kiadatását is megtagadták. Egy másik eset Lánicz László csendőrszázadosé, aki 1950-ben tért haza szovjet hadifogságból. Magyarországon letartóztatták és a nagysármási zsidók legyilkolásában való bűnrészesége miatt halálra ítélték és kivégezték.

pártatlan kivizsgálás alá eszenek. A kolozsvári népbíróság tevékenysége – a kényes nemzetiségi interakciók és az intézmény tevékenységének erőteljes átpolitizáltsága miatt – a Magyar Állam, illetve 1948 után még a magyar kommunista pártvezetés kritikáját is maga után vont, mely a háború alatt Észak-Erdély területén elkövetett háborús és népellenes bűncselekmények kivizsgálásának elsikkadását eredményezte.

Források

- ANR-ANCJ [Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Hivatala], Fondul Tribunalul Poporului [Népbíróság Fond]: Dos. 6/1945
- ANR-ANCJ [Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Hivatala], Fondul Tribunalul Poporului [Népbíróság Fond]: Dos. 22/1946
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Békeelőkészítő Osztály iratai: HU-MNL-OL-XIX-J-1-a-IV
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Külügyminisztérium, Külügyminisztériumi titkos iratok, Románia: HU-MNL-OL-XIX-j-1-k-128-46 Jelentések a Magyar Külügyminisztériumnak
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Külügyminisztérium, Külügyminisztériumi titkos iratok, Románia: HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945–1964)-128-239/1945–1947 Háborús bűnösök kiadása
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Külügyminisztérium, Külügyminisztériumi titkos iratok, Románia: HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945–1964)-128-239/1948–1953 Háborús bűnösök kiadása

Felhasznált irodalom

- BERRY, Burton: Romanian diaries, 1944–1947. Histria Books 2000
- CIUCĂ, Marcel-Dumitru (szerk.): Procesul mareșalului Antonescu. Documente [Antonescu marsall pere. Dokumentumok]. Bukarest 1998
- CRYER, Robert – FRIMAN, Hakan – ROBINSON, Darryl – WILMSHURST, Elisabeth: An Introduction to International Criminal Law and Procedure. Cambridge 2007.
- GILBERT, G. M.: Nürnbergi napló. Budapest 1967
- GIUGARIU, Mihai: Principiul bumerangului. Documente ale procesului Lucrețiu Pătrășcanu [A bumeráng-effektus. Lucrețiu Pătrășcanu perének iratai]. Bukarest 1996
- GYÖRKEI Jenő: Idegen bírák előtt – Szombathelyi Ferenc újvidéki pere és kivégzése. Budapest 2002
- HERGER Cs. Eszter: A Keyle-fiu esete az igazságossággal – Hans Kelsen a kollektív és az egyéni felelősségről. Targum 2023/3. sz. 226–256.
- KERESZTES Csaba: Egy nemzetközi kiadatás folyamata – Rajnay Károly vezérőrnagy kiadása Romániának 1945–1956. Debreceni Jog Műhely 2011/1. sz. 17–26.
- KOVÁCS Szabolcs: Csoportos perek a kolozsvári népbíróság előtt. Clio Műhelytanulmányok 2018/1. sz. 1–83.
- KOVÁCS Szabolcs: A kolozsvári népbíróság tevékenysége a II. világháború utáni Erdélyben. In: ROMSICS Ignác (szerk.): Tanulmányok Erdély 19–20. századi történetéhez. Kolozsvár 2018, 191 – 228.
- KOVÁCS Szabolcs: A kolozsvári népbíróság tevékenységének sajátosságai. In: TÖRÖS Áron (szerk.): Fejezetek Erdély történetéről. Kolozsvár 2018, 334–353.

- KOVÁCS Zoltán András: Csendőrsors Magyarországon 1945 után In: OKVÁTH Imre (szerk.):
Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában, 1945–1958. Budapest 2001, 103–140.
- NIKLAJ Patrícia Dominika: A népbíróságok és a népi ügyészségek magyarországi felállításának
nemzetközi jogi alapjai és a népbíróság tevékenysége Pécsen 1945-ben. DÍKÉ 2018/1. sz. 94–109.
- SZAKÁLY Sándor: Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették. Budapest 2014
- WEBER, Petru: A háborús bűnök megtorlása a második világháború utáni Romániában és Ma-
gyarországon. Korall 2007/28–29. sz. 134–145.

